

100. YILINDA TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU

Hakan Uzun*

Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan yeni Türk devleti, her ne kadar Osmanlı Devleti döneminde yaşanan modernleşme sürecinin birikiminden beslenmişse de kendine özgü farklılıkları da sergileyerek imparatorluktan, ulus-devlete geçişin mükemmel bir örneği oldu. Öte yandan ülkenin işgalden kurtarılarak kurulmuş olması ve bu başarının devamının sağlanması için Türk toplumunun çağdaş ve evrensel değerlerle donatılması hedef olarak benimsendi ve bu amaca uygun olarak siyasi ve toplumsal alanlarda kökten değişikliklere gidildi. Dolayısıyla yeni bir devlet ve millet yaratma projesi olarak da ifade edilebilecek olan Türk Devrimi, birçok sahada, Osmanlı Devleti'nin kurduğu ekonomik, siyasi ve sosyal düzenden kopuşu da simgeledi. Çünkü ulus-devlet modeliyle, üniter bir yapıda ve ulus iradesine dayalı olarak kurulmuş olan yeni Türk devletinin, kendisinden çok farklı bir yapıda olan Osmanlı Devleti'nin kurumları, toplum yapısı ve yönetim anlayışıyla yönetilmesi olanaksızdı. Bu nedenle de bu yapının değiştirilmesi ve değiştirilen bu yapıya uygun bir insan ve toplum modeli oluşturulması gerekti.

Diğer yandan tarih boyunca her devlet kendi kuruluş dinamiklerinin halkı tarafından kabul edilmesi için uğraş verdi ve bu konuda çeşitli araçlar geliştirdi. Türkiye Cumhuriyeti de benzer bir davranış gösterdi. Ancak bu araçlar içinde en etkili olanı halkın eğitilmesi oldu. Bu nedenle de yeni devlete ve yeni rejime uygun, bireylerin yetiştirilmesi için milli eğitimin ilkelerinin tüm bu hedeflere göre ve devletin kuruluş dinamikleriyle örtüşür bir şekilde olması sağlandı. Bu bağlamda milli eğitimin ilkeleri, üniter devlet yapısına uygun, milli, laik, çağdaş, demokrasiye ve tam bağımsızlığa inanmış, yurttaşlık bilincine sahip bireyler yetiştirmek şeklinde belirlendi.

Bununla birlikte, toplumu bir arada tutacak ortak kültür oluşturmak da Cumhuriyet döneminde izlenen eğitim politikasının ulaşmak istediği en önemli hedeflerden birisiydi. Osmanlı Devleti'nden alınan mirasa bakıldığında, imparatorluk olması nedeniyle devletin çok dilli, çok dinli ve etnisiteye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, Cumhuriyete türdeş bir toplumsal yapı bırakmadı. Ayrıca geri kalmış tarım imparatorluğunun yarattığı kültürel değerlerle, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında gücünü koruması için, sistematik şekilde yaşadığı Batı modelli modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı kültürel değerlerin bir arada yaşandığı karmaşık bir devlet ve toplumsal yapının da varlığı söz konusuydu. Aslında bu yapı, Osmanlı Devleti döneminde yaşanan modernleşme sürecinin genel özelliklerinden birisi olan ve eski ile yeninin bir arada yaşatılmasına yol açan "dualist" yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Bu durum, toplumu meydana getiren bireyler arasında bütünlüğün sağlanması için oluşturulması gereken ortak kültürel değerler konusunda sıkıntılara yol açan, hatta ayrımı daha da derinleştiren bir durum yarattı. Dahası sadece birbirinden farklı özelliklere sahip olanları değil, aynı özelliklere sahip olan bireyleri de birbirine yabancılaştırıyordu. Bir yandan medreseden, diğer yandan mektepler ile yabancı ve azınlık okullarından yetişenlerin yanı sıra yine bir yanda şeri, diğer yanda ise laik hukukun uygulanmasının ortaya çıkardığı kültürel karmaşa bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nden alınan, bu karmaşık ve çatışmaya uygun kültürel miras, Cumhuriyet döneminde izlenen kültür politikalarının özelliklerinin belirlenmesinde temel faktörlerden bir diğeri oldu ve bireyler arasında yaşanan kültürel kargaşaya son verilmesine, yeni devlete uygun yeni insan tipinin oluşturulmasına çalışıldı. Bu nedenle bir insan topluluğundan, ortak kültürel değerlere dayalı bir millet yaratmak için, toplumu oluşturan bireyler arasındaki farklılıkları kurumsallaştırmak yerine, onların ortak paydalarda bir araya gelmesini sağlayacak kurumsallaştırmayı gerçekleştirmeye yönelik eğitim politikası izlendi. Bu

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, hakanuzun@ankara.edu.tr.

Bu konuşma, Hakan Uzun, "Atatürk ve Eğitim," Devlet Adamı Atatürk Paneli, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı, Ankara, 2015, başlıklı eserden yararlanılarak hazırlandı.

amaçla da, ortak yaşamın teminatı olan laiklik, devletin temel unsurlarından biri olarak kabul edildi ve ulusal kimlik inşa etme çalışmaları sırasında din olgusu vicdani mesele olarak görülüp, özel alanda bırakılması nedeniyle, “*Türklük*” esas alındı. Laik devlet anlayışı içinde ve ırkçı olmayan bir anlayışla kabul edilen Türklük, ulusal kimliği belirleyen en temel unsur oldu.

Özetlemek gerekirse:

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde izlenen eğitim politikaları, aynı zamanda bir modernleşme projesi olarak görüldü. Cumhuriyeti kuran kadro için ise modernleşme, aynen Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde olduğu gibi, yaşamsal bir zorunluluk olarak kabul edildi. Bu bağlamda, Atatürk döneminde izlenen eğitim politikaları öncelikle;

- Bir ulus-devlet inşa etme sürecini ve buna uygun olarak planlanan toplumsal değişimi ifade etti. Böylelikle de kökten bir değişimin yaşandığı Türkiye’de, yaşanan değişimin
- Topluma benimsetilmesi,
- Değişim hamlelerinin sağlamaştırılması,
- Ulus devletin güçlendirilmesi ve
- Ulusal kimliğin inşası için yeni yapıya uygun bir eğitim politikası üretildi.
- Eğitim politikaları belirlenirken yeni devletin kuruluş felsefesini benimseyen, devletin oluşturduğu yeni değerlere bağlı bireylerin yetiştirilmesi amaçlandı.

- Daha açık bir deyişle, belirlenen kültür politikaları ile üniter devlet yapısına uygun, milli, laik, tam bağımsızlığa, evrensel ve çağdaş değerlere inanmış ve yurttaşlık bilinci ile hareket eden bireylere sahip bir millet oluşturulmak istendi.

Eğitimin toplumun yaşamında ve devletin sürekliliğinin sağlanmasında çok önemli ve hayati olduğunun bilinmesi nedeniyle, halkın eğitimi konusu Millî Mücadele döneminde de gündemden hiç düşmedi. TBMM’de ülkedeki eğitim ve öğretime yönelik eksiklikler ve yetersizlikler konuşuldu. Bu tür gelişmeler içinde en dikkat çekici olanı ise Sakarya Savaşı’nın başlamasından bir ay önce, 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında, Ankara Darülmüallimîni Konferans salonunda, bir Maarif Kongresi’nin toplanması oldu. Bütün bu çabalara karşın, söz konusu yıllarda ülkenin işgalden kurtarılması ve barışın sağlanması daha hayati ve öncelikli olduğundan, eğitim alanında radikal değişikliklere gidilemedi.

Bu alandaki asıl gelişmeler, 3 Mart 1924’te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun uygulanmaya konmasıyla başladı. Söz konusu kanunla, üniversiteler dışındaki eğitim kurumları ve özel vakıflarla, Şeriye ve Evkaf Vakaleti’ne bağlı tüm medrese ve okullar, Millî Eğitim Bakanlığı’na devredildi. Bu nedenle de Tevhid-i Tedrisat Kanunu her şeyden önce, devletin siyasi yapılanmasına bir başka deyişle devleti oluşturan unsurların birliğine ve teklifine dayanan üniter devlet yapısına uygun ve onu güçlendiren bir yasal düzenlemedir. Yasanın en temel amacı ise ülkedeki tüm eğitim ve öğretimi tek bir merkezde toplayarak, öğretimin tüm aşamalarında yeni kuşaklara ortak bir milli kültür vermektir.

Şeriye ve Evkaf Vekâleti tarafından yönetilmekte olan Medreseler de bu kurumun 3 Mart 1924’te kaldırılmış olması nedeniyle Maarif Vekâleti’ne bağlandı. Ayrıca Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ndan azınlık ve yabancı okullarını denetim altına almak için de yararlanıldı. Bu okullarda da laik esasların uygulanması amacıyla, binalarında dini sembol ve resimlerin bulunması ve dini propaganda yapılması yasaklandı. Ayrıca okutulan ders kitaplarında Türklük ve Türkiye’yi karalayan ifadeler varsa bunların da çıkarılması istendi. Bu arada bu isteklere uymayan, Merzifon’da bir Amerikan okulu, İzmir’de ise bazı Fransız okulları kapatıldı. İngiltere, Fransa ve İtalya’nın itirazlarına karşın, hükümet bu konuda taviz verilmedi ve kararlı bir duruş sergilendi. Böylelikle tüm ülkede olduğu gibi, bu okullarda verilen eğitimin de laik ve ulusal bir çizgide yürütülmesine çalışıldı. Ayrıca azınlık okullarıyla ilgili olarak yaşanan bu gelişmeler, Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra, Türkiye’nin dış müdahalelere kapalı, tam bağımsız bir devlet olduğunun somut kanıtı oldu.

Sonuç olarak, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, günümüz Türkiye Cumhuriyeti’nin ihtiyaçları açısından değerlendirildiğinde ise öncelikli olarak Saruhan milletvekili Vasıf Bey (Çınar) ve

arkadaşları tarafından 1 Mart 1924 tarihinde sunulan yasa tasarısında ifade edilen aşğıdaki satırlara bakmak gerekir.

“Bir milletin kültür ve milli eğitim siyasetinde, milletin fikir ve duygu bakımından birliğini sağlamak için ğretim birliği; en doğru, en bilimsel, en ağdaş ve her yerde yararları görülmüş bir ilkedir. Bir millet fertleri ancak bir türlü eğitim görebilir, iki türlü eğitim bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise his ve fikir birliğine ve dayanışma amaçlarına aykırıdır. Kanun teklifimizin kabul takdirinde, T.C. dahilinde bütün irfan müesseselerinin biricik mercii Millî Eğitim Bakanlığı olacaktır. Bu suretle bütün mesul ve kültürümüzü his ve kültür birliği dahilinde ilerletmeye mecbur olan Millî Eğitim Bakanlığı müspet yeksenak bir milli eğitim siyaseti uygulayacaktır.”

Dikkat edilecek olursa yasanın gerekçesi o günden bugüne kadar geçerliliğini korumaktadır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti devletinde, devletin kuruluş dinamikleri değişmedi ve bugün de Millî eğitim açısından kanun tasarısında belirtilen hedeflerin varlığı güncelliğini korumaktadır.

Öte yandan Kanun, sadece Türkiye Cumhuriyeti’nin değil, dünyadaki diğer bütün devletlerin devamlılığını sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu, ülkenin bütünlüğünün sağlanması açısından değerlendirildiğinde de, bugün halen bu ihtiyaı karşılamak için bu yasanın varlığına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Çünkü milleti oluşturan bireyler arasında duygu ve lk birliği oluşturmak, milletleşme süreci açısından önemi halen korumaktadır. Bunu sağlayacak olan da Tevhid-i Tedrisat Kanunu’dur.

Ayrıca Kanun, ümmetten-millete geçişin de dün olduğu gibi bugün de en önemli basamaklarından birisidir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Anayasasında da ifadesini bulan laikliğin korunması, yine buna dayalı olarak yeni kuşaklara ağdaş ve bilimsel bir eğitim verilmesi için de Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun varlığına duyulan ihtiyaç devam etmektedir.

Yabancı ve azınlık okullarının denetim altına alınmasının sağlanarak Türkiye’nin bağımsızlığının korunması ve demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olmak idealine sahip Türkiye’nin rejiminin devamlılığı açısından da bu Kanunu’nun varlığı önemlidir.